

ЕВОЛЮЦІЯ ТРАКТУВАНЬ ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ ВИТРАТ

Корольова О.І., кандидат економічних наук, Національний транспортний університет, Київ, Україна

INTERPRETATION EVOLUTION OF EXPENSES ECONOMIC ESSENCE

Korolyova Oksana, candidate of economic sciences, National Transport University, Kyiv, Ukraine

ЭВОЛЮЦИЯ ТРАКТОВОК ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СУЩНОСТИ РАСХОДОВ

Корольова О.И., кандидат экономических наук, Национальный транспортный университет, Киев, Украина

Постановка проблеми. Актуальність наукового пошуку з удосконалення управління витратами обумовлює необхідність вивчення економічної суті витрат з позиції потреб управлінського персоналу для ефективного та раціонального використання ресурсів. Наукового обґрунтування потребує економічна суть витрат з погляду зниження собівартості продукції та поліпшення результатів діяльності підприємства. Важлива роль на підприємствах відводиться контролю за витратами для раціонального використання ресурсів і відповідно зниження собівартості. Комплексний підхід до системи управління підприємством забезпечується формуванням необхідної обліково-аналітичної інформації, що уможливує контроль витрат та управління ними. Саме достовірна і своєчасна інформація, сформована в обліково-аналітичному та контрольному середовищі підприємства, дає змогу встановлювати відповідність процесу господарювання й управління виробництвом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки витрати виробництва або собівартість продукції є основним чинником формування ціни, вони повсякчас перебували у сфері наукових досліджень провідних економістів, таких як М. Чумаченко, М. Баканов, А. Шеремет, В. Буряковський, Ф. Котлер, І. Ліпсіц, В. Максимова, Т. Негл, Б. Райан, К. Сіо, І. Салимжанов.

Велика увага науковців до цих економічних категорій має цілком прикладний характер і пояснюється в першу чергу необхідністю: а) раціонального використання ресурсів; б) планування і ефективного їх використання; в) аналізу фактичних витрат з метою виявлення відхилень і причин; г) співставлення доходів і витрат для визначення фінансового результату; д) забезпечення зростання прибутку.

Постановка завдання. Основною метою написання даної статті є дослідження теоретичних засад визнання витрат як економічної категорії з позиції потреб управління підприємством для ефективного та раціонального використання ресурсів.

Викладення основного матеріалу. Обмеженість ресурсів та існування різних альтернатив їх використання є об'єктивною передумовою дослідження поняття «витрат» як економічної категорії.

В історії розвитку дослідження економічної сутності витрат учені виділяють декілька етапів:

1) XXVIII – II ст. до н.е. – в цей період відбувалися процеси формування публічної звітності про витрати, а також становлення системи обліку та контролю витрат на різних рівнях господарської системи (на рівні окремих підприємств і на загальнодержавному рівні);

2) XIV-XIX ст. – виникнення та розвиток різноманітних теорій витрат, наповнення змістом базового поняття «витрати»;

3) XX ст. – виокремлення витрат як окремого об'єкта обліку та контролю, дослідження їх поведінки, застосування економіко-математичних методів дослідження;

4) сучасний етап – етап, на якому управління витратами перетворилося на окремий відносно самостійний напрям наукових досліджень [1, с. 4].

А. Зазимко економічну суть витрат визначає так: «виробництво як витрати одних ресурсів з метою отримання інших і задоволення потреб людини та суспільства. Витрати виробництва є загальноекономічною категорією, що має кількісний матеріально-речовий зміст, який завжди реалізується у специфічній соціально-економічній формі. В умовах ринкової економіки витрати виробництва набувають вартісного (цінового) вираження і справляють значний вплив на

ціноутворення, конкурентоспроможність і ефективність виробництва в ринковій економіці. Витрати виробництва – це перш за все витрати людської праці, а структура витрат визначається змістом і характером праці з розвитком суспільного виробництва» [2, с. 138].

Для встановлення економічної суті витрат необхідно дослідити теоретичні засади визнання витрат як економічної категорії. Теорія витрат виробництва, як і теорія вартості, існує в двох варіантах: теорія об'єктивних і суб'єктивних витрат. При цьому визнання об'єктивного характеру витрат притаманне для класичної школи, де ціни чинників виробництва виводилися з так званих натуральних норм винагород, а їх рівні визначались окремими теоріями. Прибічниками класичної школи не ставилася під сумнів реальність витрат виробництва. Австрійська економічна школа відстоювала суб'єктивний характер витрат, які сприймаються як психологічне явище. В основу теорії покладено два положення: перше стверджує, що продуктивні блага □ це майбутні, потенційні блага, цінність їх має невизначений характер і залежить від цінності кінцевого продукту, що приносить безпосередню користь. Із цього випливає, що не витрати виробництва надають цінності кінцевому продукту, а навпаки, витрати виробництва набувають цінності від своїх продуктів. Друге положення зводиться до твердження, що пропозиція обернена сторона попиту – попиту тих, хто володіє товаром, а при досить низьких цінах виробники самі формують попит на свою продукцію [3, с. 15].

Концепції визначення витрат виробництва та їх класифікація обумовлені розвитком суспільства, метою і методологією пізнання. Кожна школа політекономії формувала визначення витрат та їхні види, а пріоритетними, як зазначає А. Зазимко, в економічній теорії є два підходи: 1) з позиції теорії трудової вартості (марксизм) (К. Маркс, В. Петті, Д. Рікардо, А. Сміт); 2) з позиції сучасної політекономії (економіксу) – неокласичного синтезу (А. Маршалл, П. Самуельсон) [2, с. 143].

Представники теорії трудової вартості вважали, що праця є єдиним джерелом вартості й основою прирівнювання та обміну товарів. Величина вартості вимірюється кількістю простої абстрактної праці, або суспільно необхідним робочим часом для виготовлення певної споживної вартості. Вартість товару встановлюється прирівнюванням певних товарів як продуктів індивідуальної конкретної праці на основі середніх, суспільно необхідних витрат праці. Саме це визначає кількісні пропорції під час обміну одного товару на інший за вартістю – кількість простої абстрактної праці, уречевленої в товарі, а мінова вартість є формою прояву вартості.

Представники неокласичної теорії вартості спробували поєднати «теорії» вартості, зокрема об'єктивної, витрат виробництва, попиту і пропозиції. На їхню думку, з погляду економічної діяльності економічні витрати – це ті явні та неявні витрати, які фірма зобов'язана понести, щоб відволікти ці ресурси від використання в альтернативних виробництвах [4, с. 45].

Представник теорії трудової вартості В. Петті першим в Європі обґрунтував, що праця є джерелом вартості [5, с. 431]. У подальшому ідеї В. Петті були покладені його послідовниками – видатними англійськими економістами Д. Рікардо та А. Смітом – в основу теорії трудової вартості, яка дала змогу зрозуміти та розкрити природу ціноутворення [6, с.7]. Підкреслюючи роль останніх, сучасний дослідник Е. Борисов зазначає, що А. Сміт та Д. Рікардо застосували цю теорію для дослідження капіталістичної економіки, сутність якої полягає в тому, що фабричні робітники своєю працею створюють нову вартість, яка частково дістається їм, а решта (додана вартість) привласнюється підприємцями [7, с. 30].

А. Сміт в теорії трудової вартості вказав на існування двох видів вартості – споживної та мінової [6, с. 27]. Перша визначає корисність будь-якого предмету. Водночас А. Сміт акцентував увагу на неможливості оцінки корисності, тому вважав, що товарний обмін має здійснюватися на основі мінової вартості, яка визначається витратами праці. Однак зосередження уваги на міновій вартості та відповідних цінових пропорціях не дало змоги вченому виокремити та дослідити процес праці як чинник створення вартості та її перенесення на товар [8].

Д. Рікардо вперше в теорії економіки виокремив три основні чинники вартості: праця, корисність (споживна вартість) (відіграють вартісно-утворюючу роль для більшості товарів виробництва) і винятковість (для незначної групи унікальних невідтворюваних товарів) [9].

Подальшого розвитку викладені вище підходи отримали у започаткованій К. Марксом теорії витрат, базовими категоріями якої є: а) витрати виробництва; б) витрати обігу.

Витрати виробництва означають, з одного боку, вартість витрачених елементів продуктивного капіталу, тобто вартість виробництва товару, з іншого □ дають можливість виокремити ту частину вартості товару, що має бути спрямована на відшкодування вартості елементів продуктивного капіталу, витрачених в процесі виробництва. Під витратами обігу розуміють витрати, пов'язані з

процесом реалізації товарів. Вони включають в себе також додаткові витрати, такі як витрати на пакування, сортування, витрати, пов'язані із транспортуванням товарів та їх зберіганням [10, с. 301].

К. Маркс вивчав процес формування витрат безпосередньо за їх основними елементами у виробничому процесі, абстрагуючись від проблеми коливання цін навколо вартості [10, с. 317]. Капіталістичні витрати виробництва найбільш наочно показують, що витрати є передумовою виробництва, а його суть залежить від характеру відносин власності на чинники виробництва. При повторенні та відновленні виробництва витрати потребують постійного оновлення й заміщення за натуральним складом і вартістю, стають основою вартості (ціни), яка, як зрозуміло, має перевищувати витрати виробництва. Основним елементом капіталістичних витрат є витрати робочої сили, яка створює необхідний і додатковий продукт (додану вартість). Перетворення робочої сили на товар і виникнення капіталістичного товарного виробництва змінило зміст, структуру, соціально-економічну специфіку витрат виробництва: з одного боку, вони виступають як витрати капіталу на виробництво (тому названі «капіталістичні витрати виробництва»), а з іншого – як витрати праці (живої та уречевленої). Те, чого вартий товар капіталістам, вимірюється витратами капіталу; те, чого товар справді вартий, – витратами праці. Тому капіталістичні витрати виробництва кількісно відмінні від його вартості або дійсних витрат його виробництва [10].

Досліджуючи теорію витрат, В. Базилевич зазначає, що К. Маркс чітко виокремлював вартість і ціну. Вартість визначається суспільнонеобхідними витратами і слугує вихідним моментом для встановлення ціни. В свою чергу, відхилення ціни від вартості відбувається під впливом попиту та пропозиції. Заслугою К. Маркса є встановлення подвійного зв'язку вартості: 1) з кількістю суспільнонеобхідної праці; 2) з відповідністю товарної маси обсягу суспільних потреб [11, с. 275 – 276].

Важливого значення для подальшого розвитку теорії витрат мало наукове обґрунтування К. Марксом положення про те, що цінність товару визначається витратами суспільнонеобхідної праці, а не цінністю робочої сили [12, с. 690].

Однак у теорії трудової вартості не поєднано вплив витрат і результатів на ціни, тобто суспільнонеобхідні витрати виробництва і корисність товарів, їх суб'єктивної, психологічної оцінки споживачем. Вперше спробу поєднання цих двох важливих чинників ціноутворення зробив всесвітньовідомий український економіст М. Туган-Барановський. Його найвагомимим науковим здобутком стало розділення понять «вартість» та «цінність». Під вартістю, на думку вченого, слід розуміти об'єктивну оцінку корисності товару суспільством, тоді як цінність являє собою не більш ніж суб'єктивну оцінку корисності того самого товару окремим споживачем. Заслугою на увагу також введення М. Туган-Барановським у науковий обіг понять «вартість», під яким він розумів витрати засобів виробництва і праці, а також «трудова вартість», до якої відносять витрати живої праці [13, с. 276].

Слід зазначити, що серед сучасних учених існують різні підходи до розуміння поняття ціни. Так, на думку Е. Уткіна в умовах існування товарно-грошових відносин та дії закону вартості взагалі не може бути мови про категорію ціни [14, с. 8].

Інші вчені дотримуються позиції, що, оскільки в основу вартості покладено витрати суспільно необхідного часу на виробництво, то суспільно необхідні витрати праці мають бути покладені в основу ціни [15, с. 5].

Заслугою на увагу точка зору А. Бутука щодо економічної сутності витрат. Аналізуючи внесок К. Маркса (викладений ним у відомих працях «До критики політичної економії» та «Капітал») у розвиток теорії трудової вартості, зокрема в обґрунтування виробничої основи ціни, автор, на нашу думку, справедливо зазначає, що вона має ґрунтуватися на суспільно необхідних витратах праці, які, в свою чергу, визначаються обсягами суспільно необхідного робочого часу та характеризуються загальною сумою вартості товару [16, с.92]

Дещо іншу аргументацію наводить В. Єсіпов, який зазначає, що відповідно до теорії граничної корисності вартість товару і його ціна визначаються на основі суспільно необхідних витрат праці. При цьому між корисністю блага та його ціною існує певний зв'язок – «некорисна для споживачів річ не має ціни. А з іншого боку – чим більш корисна річ, тим, як правило, вища її ціна» [17, с. 12].

Представниками теорії граничної корисності є Є. Бем-Бавер, К. Менгер, Ф. Фон Візер, які вважали, що вартість товару, або цінність, визначається величиною його граничної корисності. Тобто корисність останнього блага для його власника визначає його цінність або мінову вартість. Проте, як зазначає А. Зазимко, цю теорію не поділяють більшість учених-економістів, оскільки вона ігнорує відносини обміну на основі витрат виробництва [2, с. 90].

Представники неокласичної теорії вартості Ф. Енгельс, А. Маршал, П. Самуельсон запропонували вирішення питання визначення впливу на ціну продукції її корисності та витрат виробництва, яке полягає в тому, що обидва наведені чинники (корисність і витрати виробництва) рівною мірою визначають ціну блага. Так, А. Маршалл виокремлює два види вартості – ринкову і нормальну: ринкова – це вартість, яка формується в короткі проміжки часу під впливом витрат виробництва і корисністю товарів, нормальна – вартість, яку утворили б економічні сили, якщо б загальні умови життя залишалися незмінними протягом певного проміжку часу, достатнього, щоб дати змогу попиту і пропозиції повністю реалізуватися [2, с. 90]. При цьому, як зазначає А. Зазимко, важко встановити, що більше впливає на вартість – витрати чи корисність, адже вплив змін у витратах виробництва потребує більше часу для виявлення, ніж вплив змін у попиті. Неокласична теорія, на його думку, не викликала б заперечення за таких умов: 1) чіткого визначення понять «вартість» і «ціна»; 2) розкриття механізму утворення вартості та ціни; 3) не ототожнювання понять «вартість» і «ціна» [2, с. 90].

Дискусія щодо різних економічних теорій актуальна й сьогодні. Так, А. Бутук підкреслює: «... і якщо говорити про ціноутворення, то саме теорія трудової вартості ... найбільш адекватно виявляє всі основоположні обставини, які визначають цей процес, чого не можна сказати про теорію споживчої корисності. На відміну від останньої, теорія трудової вартості враховує не тільки вплив на ціноутворення співвідношення попиту і пропозиції, а й трудовитратну базу ціни» [16, с. 93]. До найважливіших чинників, що обумовлюють вартість товару, автор відносить: інтенсивність праці, тобто кількість праці в одиницю робочого часу; якість товару, що потребує більших витрат і відповідно збільшення вартості одиниці товару; продуктивність праці, тобто кількість споживних вартостей, що виробляються за одиницю робочого часу, в результаті чого вартість одиниці товару знижується.

Інституціоналістська теорія витрат подана у роботах Д. Кларка («Дослідження економіки накладних витрат») і Д. Гобсона [11, с. 442]. Перший досліджував проблему накладних витрат та всебічно вивчав витрати за іншими ознаками класифікації, зокрема: індивідуальні та суспільні, додаткові фінансові, виробничі, довго- і короткострокові. Заслугою відомого британського економіста Д. Гобсона стало введення в науковий обіг поняття «людські витрати». Задля їх вимірювання, за визначенням автора, необхідно використовувати якість, характер трудових зусиль, професійні здібності осіб, які їх здійснюють тощо.

В економічній науці існують теорії вартості та теорії цінності. До них відносять: 1) теорію трьох чинників виробництва, представники якої (Ж. Сей, Ф. Бастія) вважали, що формування вартості відбувається у процесі виробництва як результат його основних чинників: праці, землі та капіталу; 2) теорію попиту і пропозиції, представники якої (Г. Маклеод) вважали, що реальна цінність товару дорівнює ціні рівноваги, що встановлюється на ринку в разі збігу попиту та пропозиції на певний товар; 3) теорію витрат виробництва, на думку представників якої (Р. Торренс, Н. Сеніор, Дж. Мілль) витрати виробництва є основою мінової вартості та ціни, тобто ціна витрат виробництва є основою ціноутворення; 4) сучасну теорію вартості, представники якої (Д. Белл, Е. Тоффлер) вважають, що з'явилась інформаційна теорія вартості, а новим основним її джерелом є не праця, а знання, інтелект [2, с. 91].

В. Базилевич зауважує, що особливої уваги заслуговує сучасна теорія вартості, яка зумовлена нестандартним підходом до теорії витрат з позиції теорії інформаційного суспільства [11]. Становлення такого суспільства прихильниками цієї теорії пов'язується з розвитком поряд із сільським господарством, промисловістю та сектором послуг нового сектору, який починає поступово займати домінуючі позиції в економіці – інформаційного.

Капітал і праця – основа індустріального суспільства – поступаються місцем інформації – основі інформаційного суспільства [11, с. 504]. Згідно з цією теорією, інформаційне суспільство принципово відрізняється від індустріального. Насамперед змінюється форма організації виробництва. Відпала необхідність у сильній концентрації виробництва, що характерно для індустріального суспільства. За таких умов у суб'єктів господарювання з'являється можливість повноцінної участі у виробничих процесах незалежно від їх місця знаходження. У зв'язку з цим, на думку одного із співавторів концепції постіндустріального суспільства Е. Тоффлера, людство завдяки суперсучасним технологіям наближається до нової форми «кустарного промислу» [18].

Широкої популярності в економічній теорії останнім часом набула теорія транзакційних витрат, запроваджена представниками неінституціоналізму. Вперше поняття транзакційних витрат, або витрат функціонування ринку, ввів Р. Коуз, протиставляючи термін транзакційні витрати агентським витратам. На відміну від поглядів ортодоксальних неокласиків, які, акцентуючи увагу на

досконалості ринку, дотримувалися погляду щодо можливості нехтування обсягами витрат на здійснення угод, Р. Коуз обґрунтував, що при укладанні кожної угоди необхідно проводити переговори, здійснювати нагляд, налагоджувати взаємозв'язки, ліквідувати розбіжності, і саме такі витрати назвав транзакційними, або витратами використання ринкового механізму [19].

Транзакційні витрати не пов'язані із процесом створення вартості.

Поняття транзакційних витрат як економічну категорію потрібно розглядати у поєднанні з трансформаційними витратами, якими є витрати, що супроводжують процес фізичної зміни матеріалу, внаслідок чого отримується продукт, який має певну цінність [11, с. 509]. До їх складу включають як витрати обробки матеріалу, так і витрати планування та координації процесу виробництва (якщо останній стосується технології, а не взаємовідносин між людьми).

У сучасній економічній теорії транзакційні витрати тлумачать іноді діаметрально протилежно. К. Ерроу визначив їх як витрати з підтримки економічної системи на ходу [11, с. 511]. Власну класифікацію транзакційних витрат з виділенням чотирьох їх типів, запропоновано К. Менаром (табл. 1).

Таблиця 1 – Класифікація транзакційних витрат за К. Менаром [20, с. 31 – 33]

№ з/п	Вид витрат	Характеристика витрат
1	Витрати на виділення	Обумовлені різною мірою технологічного поділу виробничих операцій або, іншими словами, цей вид витрат становить ключову характеристику фірми
2	Інформаційні витрати	Складаються з витрат кодування, вартості передачі сигналу, витрат розшифрування, а також витрат на вивчення користування інформаційною системою
3	Витрати на масштаб	Обумовлені існуванням системи безособового обміну, що потребує спеціалізованої системи забезпечення дотримання контрактів
4	Витрати на опортуністичну поведінку	Їх існування обумовлено тим, що покарання порушника угоди пов'язане з певними витратами, що робить опортуністичну поведінку часто одним із кращих способів реалізації індивідуальних цілей суб'єктів господарювання

В. Базилевич звертає увагу на те, що у теоріях деяких економістів транзакційні витрати існують не тільки в ринковій економіці (Р. Коуз, К. Ерроу, Д. Норт), але і в альтернативних способах економічної організації, зокрема у плановій економіці (С. Черг, А. Алчіан, Г. Демсетц). На думку С. Ченга, максимальні транзакційні витрати виникають у плановій економіці, що зрештою визначає її неефективність [11, с. 515].

На сьогодні виокремлено величини транзакційних витрат із загального обсягу витрат для управління ними є проблематичним, оскільки інформація про них знаходить відображення у системі бухгалтерського обліку разом з адміністративними витратами, витратами на збут, іншими витратами операційної діяльності, фінансовими витратами, надзвичайними витратами.

Проблема ціни та ціноутворення є найбільш складною та дискусійною в економічній теорії. Альтернативність визначення ціни залежить від різного тлумачення витрат виробництва, вартості та ціни різними економічними школами, ученими.

В умовах сучасної ринкової економіки на ціну в короткостроковому періоді можуть впливати безліч об'єктивних і суб'єктивних чинників, тому будь-яка теорія має право на існування. Проте з погляду довгострокового періоду виробництва традиційних відтворюваних товарів і послуг ціна на них визначатиметься середніми витратами їх виробництва на фірмі, у галузі та матиме певні межі. Для монопольного виробника основою ціни будуть повні витрати виробництва. Отже, головним компонентом ціни, її базою є витрати виробництва, індивідуальна вартість (собівартість) для кожного виробника. Під впливом конкуренції, попиту (суб'єктивної цінності) ринкова ціна відхиляється від ринкової вартості (об'єктивної), її верхньою межею може бути платоспроможний попит [2, с. 148].

Занадто спрощеним виглядає історично перше розуміння ціни як грошового вираження вартості, на що звертає увагу С. Мочерний [13, с. 273].

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що численні погляди вчених, стосовно механізму встановлення цін можуть бути зведені до двох базових підходів, які принципово різняться:

1) ринковий підхід, прихильники якого визначальними чинниками, що впливають на рівень ціни, вважають кон'юнктуру ринку, а також рівень попиту і пропозиції товарів.

2) витратний (виробничий) підхід, відповідно до якого ціна на товари визначається обсягом грошових витрат, що виникають у зв'язку з їх виробництвом та реалізацією. Застосування такого підходу є більш доцільним в умовах планової економіки.

Разом із тим елементи витратного підходу притаманні ринковій економіці. Однак його застосування в умовах ринку є обмеженим внаслідок існуючих особливостей формування ціни пропозиції, яка являє собою найнижчу ціну, що може бути встановлена виробниками на власну виготовлену продукцію.

Виробник пропонує свою продукцію покупцям за ціною, не нижчою від загальної суми витрат виробництва і обігу, плюс певна сума прибутку. Останніми роками у промисловості найбільшого поширення формування ціни на основі витратного підходу набув метод «витрати плюс». Суть методу полягає у формуванні ціни на основі додавання до витрат виробництва, управління і збуту певного продукту фіксованої норми прибутку.

Дослідження та аналіз існуючої практики ціноутворення на основі витратного методу дали змогу визначити основні його переваги, зокрема: гарантоване отримання певного рівня доходу при покритті й розподілі всіх витрат між продукцією; знання величини своїх витрат приводить до спрощення механізму ціноутворення; немає потреби вивчати попит на продукцію; для багатьох продавців такий метод є найбільш справедливим, оскільки рівень витрат у всіх практично однаковий.

В умовах ринкових відносин особливого значення набуває стимулююча функція ціни продукції. Це обумовлено низкою обставин: а) зацікавленість виробників у збільшенні обсягів виробництва товарів та їх реалізації перебуває у прямій залежності від рівня ціни на них; б) використання сучасних технологій в умовах ринкового ціноутворення стимулює підприємства до зниження витрат виробництва, що забезпечує більш високий рівень рентабельності та абсолютне збільшення прибутковості; в) можливість встановлення вищої ціни на товари підвищеного попиту стимулює розширення асортименту продукції, що випускається, та підвищення її якості.

Слід зазначити, що стимулююча функція ціни має подвійний характер прояву (впливу). З одного боку, як зазначалося вище, це відбувається при зміні ціни на продукцію безпосередньо в одній галузі, а з іншого – опосередковано – в інших, технологічно пов'язаних галузях. Наприклад, підвищення цін на сировину (енергоносії, метал та інші товари) майже автоматично призводить до підвищення цін на продукцію у таких галузях, як машинобудування, металургія, хімічна промисловість, сільське господарство, будівництво тощо.

Розгляд витрат виробництва під кутом зору соціально-економічних відносин дає змогу розподілити їх на дві великі групи:

1) витрати суспільства (суспільно необхідні), які включають у себе ті витрати живої та уречевленої праці, що відносять на вартість виробленої продукції;

2) витрати підприємства (індивідуальні), які є результатом відтворювального процесу і складаються з грошових витрат суб'єктів господарювання на засоби виробництва, що використовуються при виготовленні продукції, а також на виплату заробітної плати.

З виникненням додаткового продукту й розвитком товарного виробництва, зростанням кількості виробників індивідуальні витрати виробництва на ринку зводяться до суспільно необхідних витрат на виробництво певного товару й набувають форми суспільної вартості та ціни. Індивідуальні витрати відображають сукупність витрат матеріально-речових елементів та робочої сили окремим виробником, характеризують індивідуальні витрати на виробництво певного товару, його собівартість чи індивідуальну вартість. Індивідуальні витрати виробництва певного товару в різних виробників не збігаються, як і їхня собівартість. Вони можуть співпадати, бути меншими або більшими від ринкової вартості. В умовах товарного обміну на ринку індивідуальні витрати виробництва (праці) стихійно зводяться до середніх, суспільних, суспільно необхідних витрат праці, які набувають форми вартості – суспільної вартості або цінності товару та ціни. Суспільно необхідні витрати – це середні, сталі на певний період витрати, які визначають ринкову вартість і ціну певного товару.

Представники західної економічної науки (К. Маркс, Р. Кемпбелл, К. Сіо, Д. Бейтс Кларк, Б. Райзберг, Г. Фандель, М. Вебер) ґрунтовно дослідили витрати виробництва виходячи з потреб зростання його ефективності. При цьому враховувалися як обмеженість ресурсів, так і неможливість їхнього альтернативного використання. Сучасні концепції витрат багато в чому враховують обидва підходи.

Існують об'єктивні причини, які зумовлюють формування витрат виробництва підприємства як самостійної категорії. Насамперед це обумовлено економічною відокремленістю підприємств.

Одним із основних виробничих чинників, що суттєво впливає на рівень витрат, є величина підприємства, яка залежить від типу, кількості та віку засобів виробництва, а також вікового й кількісного складу працівників. Саме це стимулює підприємців до формування економічно обґрунтованих розмірів підприємства як певний компроміс між мінімальною його величиною, обумовленою потребами виробництва, і громіздкістю та інерційністю занадто великих виробничих одиниць.

Характерною рисою сучасного етапу економічного розвитку стає зміна якості ресурсів, що обумовлено впровадженням досягнень науково-технічного прогресу, а також формування нових пропорцій між обсягами виробництва продукції та обсягами використання тих чи інших ресурсів незважаючи на їх обмеженість. Це призводить до виникнення ефекту економії на масштабах виробництва.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вивчення економічної сутності витрат як економічної категорії дало змогу встановити тісний взаємозв'язок виробництва, витрат, вартості, собівартості, ціни продукції.

Однак, ототожнення з витратами технологічних та організаційних операцій у процесі перетворення ресурсів на продукт є помилковим, оскільки витрати визнаються витратами певного періоду одночасно з визнанням доходу, для отримання якого вони понесені. Тобто витрати виявляють свою економічну сутність у момент реалізації продукції і в момент їх впливу на кінцеві фінансові результати діяльності.

Отже, собівартість слід розглядати як узагальнену характеристику грошового вираження використаних ресурсів для виробництва продукції (надання послуг, виконання робіт), а сумарний обсяг витрачених ресурсів у грошовому вираженні поділений на обсяг продукції, дає змогу отримати середню собівартість одиниці продукції. Тобто, витрати виступають грошовим вираженням зменшення активів або збільшення зобов'язань внаслідок переходу прав власності від продавця продукції до покупця.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Андрищенко Н.С. Суть і значення витрат: історичний аспект / Н.С. Андрищенко // Економічна теорія та історія економічної думки. – 2007. – №5. – С. 3-7.
2. Зазимко А.З. Політична економія: Навч. посібник / А.З. Зазимко. – К.: КНЕУ, 2005. – 358 с.
3. Агапова И.И. История экономической мысли. Библиотека Воеводина / И.И. Агапова [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://enbv.narod.ru/text/Econom/agapova_lem/str/p15.html - 2008
4. Макконнелл К. Р. Экономикс / К.Р. Макконнелл, С. Л. Брю. – М.: ИНФРА, 2013. – Т.2. – 983 с.
5. Всемирная история экономической мысли. – Т.1: От зарождения экономической мысли до первых теоретических систем политической экономии / МГУ им. Ломоносова. – М.: Мысль, 2007. – 606 с.
6. Всемирная история экономической мысли. – Т.2: От Смита и Рикардо до Маркса и Энгельса / МГУ им. Ломоносова. – М.: Мысль, 2008. – 574 с.
7. Борисов Е.Ф. Экономическая теория: Учебник / Е.Ф. Борисов. – М.: Юрайт, 2012. – 384 с.
8. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Изд-во социально-экономической литературы / А. Смит. – М.: Эксмо, 2009. – 610 с.
9. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения / Д. Рикардо. – М.: Эксмо, 2009. – 612 с.
10. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии / К. Маркс. – М.: Мысль, 2000. – Т. 25, ч.1. – 317 с.
11. Базилевич В.Д. Історія економічних учень: Підручник / В.Д. Базилевич. – К.: Знання, 2005. – 567 с.
12. Новичков А.В. Политическая экономия (наука об изменении): Курс лекций / А.В. Новичков. – М.: Изд.-е книготорг. центр «Маркетинг», 2012. – 1000 с.
13. Основы экономической теории / С.В. Мочерный, В.К. Симоненко, В.В. Секретарюк, А.А. Устенко / Под ред. С.В.Мочерного. – К.: О-во «Знання»; КОО, 2000. – 607 с.
14. Уткин Э.А. Финансовый менеджмент: Учебник для вузов / Э.А. Уткин. – М.: Изд-во "Зерцало", 2008. – 272 с.
15. Дерябина А.А. Цены и ценообразование / А.А. Дерябина, Л.Н. Ушакова, К.А. Тультаев. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 182 с.

16. Бутук А.И. Экономическая теория: Учеб. пособие / А.И. Бутук. – К.: Викар, 2000. – 644 с.
17. Бень Т.Г. Цілі та форми реструктуризації металургійних підприємств / Т.Г. Бень // *Металлургическая и горнорудная промышленность*. – 2011. – №2. – С. 100-102.
18. Тоффлер Э. Адаптивная корпорация / Э. Тоффлер // *Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология* / Под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Academia, 2009. – 453 с.
19. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Р. Коуз. — М.: Дело ЛТД, 1993. □ 192 с.
20. Менар К. Экономика организаций / К. Менар. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 356 с.

REFERENCES

1. Andryushchenko N.S. Costs essence and significance: historical aspect / N.S. Andryushchenko // *Economic theory and history of economic thought*. - 2007. - №5. - P. 3-7. (Ukr)
2. Zazymko A.Z. Political Economy: Manual / A.Z. Zazymko. - К.: KNEU, 2005. - 358 p. (Ukr)
3. Agapova I.I. History of economic thought. Vojevodina Library / I.I. Agapova [Electronic source] - Access: http://enbv.narod.ru/text/Econom/agapova_iem/str/p15.html - 2008 (Rus)
4. Macconnell K.R. Economics / K.R. Macconnell, S.L. Brue. - М.: INFRA, 2013. - Vol.2. - 983 p. (Rus)
5. World history of economic thought. - T.1: From the origin of economic thought to the first theoretical systems of political economy / MSU in honor of Lomonosov. - М.: Mysl', 2007. - 606 p. (Rus)
6. World history of economic thought. - Vol.2: From Smith and Ricardo to Marx and Engels / MSU in honor of Lomonosov. - М.: Mysl', 2008. - 574 p. (Rus)
7. Borisov E.F. Economic theory: Manual / E.F. Borisov. - М.: Yurayt, 2012. - 384 p. (Rus)
8. A. Smith Investigation of the nature and reasons of wealth peoples / Edition of social economic literature / A. Smith. - Moscow: Eksmo, 2009. - 610 p. (Rus)
9. Ricardo D. Beginning of political economy and taxation / D. Ricardo. - М.: Eksmo, 2009. - 612 p. (Rus)
10. Marx K. The capital. The criticism of political economy / Marx K. - М.: Mysl', 2000. – Vol. 25, Part 1. - 317 p. (Rus)
11. Bazylevych V.D. The history of economic studies: Manual / V.D. Bazylevych. - К.: Znannya, 2005. - 567 p. (Ukr)
12. Novychkov A.V. Political economy (science about the change): Lectures / A.V. Novikov. - М.: Edidit of knigtorg centre "Marketing", 2012. - 1000 p. (Rus)
13. Fundamentals of economic theory / S.V. Mochernyi, V.K. Simonenko, V.V. Sekretaryuk, A.A. Ustenko / Edited by S.V. Mochernyi. - К.: "Znannya"; 2000. - 607 p. (Rus)
14. Utkin E.A. Finance management: Manual for Universities / E.A. Utkin. - М.: Publishing House "Dzerkalo", 2008. - 272 p. (Rus)
15. Deryabina A.A. Prices and pricing / A.A. Deryabina, L.N. Ushakov, K.A. Tultaev. - М.: Finance and Statistics, 2005. - 182 p. (Rus)
16. Butuk A.I. Economic theory: Manual / A.I. Butuk. - К.: Vikar, 2000. - 644 p. (Rus)
17. Ben` T. G. Goals and form of steel industry restructuring / T.G. Ben` // *Metallurgy and mining industry*. - 2011. - №2. - P. 100-102. (Ukr)
18. Toffler E. Adaptive corporation / E. Toffler // *New postindustrial wave in the West: Anthology* / Edited by V.L. Inozemtsev. - Moscow: Academia, 2009. - 453 p. (Rus)
19. Coase R. Firma, Market and Law / R. Coase. - М.: Delo LTD, 1993. - 192 p. (Rus)
20. Menar K. Economy of enterprizes / K. Menard. - М.: INFRA-М, 2006. - 356 p. (Rus)

РЕФЕРАТ

Корольова О.І. Еволюція трактувань економічної сутності витрат / О.І. Корольова // *Вісник Національного транспортного університету. Серія «Економічні науки»*. Науково-технічний збірник. – К.: НТУ, 2015. – Вип. 3 (33).

В статті досліджено теоретичні засади визнання витрат як економічної категорії.

Об'єкт дослідження – витрати.

Мета роботи – дослідження теоретичних засад визнання витрат як економічної категорії з позиції потреб управління підприємством для ефективного та раціонального використання ресурсів.

Методи дослідження - загальнонаукові емпіричні та теоретичні.

Актуальність наукового пошуку з удосконалення управління витратами обумовлює необхідність вивчення економічної суті витрат з позиції потреб управлінського персоналу для ефективного та раціонального використання ресурсів. Наукового обґрунтування потребує економічна

суть витрат з погляду зниження собівартості продукції та поліпшення результатів діяльності підприємства.

Теорія витрат виробництва, як і теорія вартості, існує в двох варіантах: теорія об'єктивних і суб'єктивних витрат. Представники західної економічної науки (К. Маркс, Р. Кемпбелл, К. Сіо, Д. Бейтс Кларк, Б. Райзберг, Г. Фандель, М. Вебер) ґрунтовно дослідили витрати виробництва виходячи з потреб зростання його ефективності. При цьому враховувалися як обмеженість ресурсів, так і неможливість їхнього альтернативного використання. Сучасні концепції витрат багато в чому враховують обидва підходи.

Одним із основних виробничих чинників, що суттєво впливає на рівень витрат, є величина підприємства, яка залежить від типу, кількості та віку засобів виробництва, а також вікового й кількісного складу працівників. Саме це стимулює підприємців до формування економічно обґрунтованих розмірів підприємства як певний компроміс між мінімальною його величиною, обумовленою потребами виробництва, і громіздкістю та інерційністю занадто великих виробничих одиниць.

Характерною рисою сучасного етапу економічного розвитку стає зміна якості ресурсів, що обумовлено впровадженням досягнень науково-технічного прогресу, а також формування нових пропорцій між обсягами виробництва продукції та обсягами використання тих чи інших ресурсів незважаючи на їх обмеженість. Це призводить до виникнення ефекту економії на масштабах виробництва.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: ВИРОБНИЦТВО, ВИТРАТИ, ВАРТІСТЬ, ЦІННІСТЬ, СОБІВАРТІСТЬ, ЦІНА, ПРОДУКЦІЯ

ABSTRACT

Korolyova O.I. Interpretation evolution of expenses economic essence. Visnyk National Transport University. Series «Economic sciences». Scientific and Technical Collection. – Kyiv: National Transport University, 2015. – Issue 3 (33).

In the article the theoretical principles of expenses recognition as an economic category were analysed.

The object of the study – production expenses.

The aim of the study – is to analyse the theoretical foundations of the expenses recognition as an economic category from the needs point of view for the efficient and rational use of resources.

The methods of the study – general, empirical and theoretical.

The relevance of scientific research of the improvement of costs management necessitates studying of the expenses economic nature from a position of managerial staff needs for effective and rational use of resources. The economic substance of the costs requires scientific substantiation in terms of reducing production expenses and improving enterprise performance.

The theory of production expenses as well as the theory of value exists in two versions: the theory of objective and subjective expenses. Representatives of Western economic science (K. Marx, R. Campbell, K. Sio, D. Bates Clark, B. Rayzberh, Herbert Fandel, Weber) thoroughly examined the cost of production based on the needs of its enforcement. There were also taken into account both the limited resources and the inability of their alternative use. Modern concepts of expenses mostly account for both approaches.

One of the main factors of production that significantly affect the level of expenses is the value of the company which depends on its type, number and age of production as well as quantity composition and age structure of employees. This is what encourages entrepreneurs to the formation of economically justified size of the enterprise as a compromise between its minimum value, determined by needs of production, and inertia and cumbersome of too large production units.

The specific feature of the current stage of economic development is a change in the quality of resources due to the introduction of scientific and technological innovations, and the formation of new proportions between the volume of production and volume of the use of certain resources despite of its limitations. This leads to the effect of economies of scale.

KEYWORDS: PRODUCTION, COSTS, EXPENSES, COST, VALUE, PRICE, OUTPUT

РЕФЕРАТ

Королёва О.И. Эволюция трактовок экономической сущности расходов / О.И. Королёва // Вестник Национального транспортного университета. Серия «Экономические науки». Научно-технический сборник. – К. : НТУ, 2015. – Вып. 3 (33).

В статье исследованы теоретические основы признания расходов как экономической категории.

Объект исследования – расходы.

Цель работы – исследование теоретических основ признания расходов как экономической категории с позиции потребностей управления предприятием с целью эффективного и рационального использования ресурсов.

Методы исследования – общенаучные эмпирические и теоретические.

Актуальность научного поиска по усовершенствованию управления расходами обуславливает необходимость изучения экономической сущности расходов с позиции потребностей управленческого персонала с целью эффективного и рационального использования ресурсов. Требуется обоснования экономической сущности расходов с позиции снижения себестоимости продукции и улучшения результатов деятельности предприятия.

Теория расходов производства, как и теория стоимости, существует в двух вариантах: теория объективных и субъективных расходов. Представители западной экономической науки (К. Маркс, Р. Кэмпбэлл, К. Сю, Д. Бейс Кларк, Б. Райзберг, Г. Фандель, М. Вебер) основательно исследовали расходы производства, исходя из потребностей роста его эффективности. При этом учитывались как ограниченность ресурсов, так и невозможность их альтернативного использования. Современные концепции расходов во многом учитывают оба подхода.

Одним из основных производственных факторов, который существенно влияет на уровень расходов, есть размер предприятия, который зависит от типа, количества и возраста средств производства, а также возрастного и количественного состава работающих. Именно это стимулирует предпринимателей к формированию экономически обоснованного размера предприятия как определенный компромисс между минимальным его размером, обусловленным потребностями производства, и громоздкостью, инертностью слишком больших производственных единиц.

Характерной чертой современного этапа экономического развития становится изменение качества ресурсов, обусловленное внедрением достижений научно-технического прогресса, а также формирование новых пропорций между объемами производства продукции и объемами использования тех или иных ресурсов невзирая на их ограниченность. Это способствует возникновению эффекта экономии на масштабах производства.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: ПРОИЗВОДСТВО, РАСХОДЫ, СТОИМОСТЬ, ЦЕННОСТЬ, СЕБЕСТОИМОСТЬ, ЦЕНА, ПРОДУКЦИЯ.

АВТОР:

Корольова Оксана Іванівна, кандидат економічних наук, Національний транспортний університет, доцент кафедри «Фінанси, облік і аудит», e-mail: korolyovaokiv@meta.ua, тел.+380505465524, Україна, 01010, м.Київ, вул. Суворова 1, к.424.

AUTHOR:

Korolyova Oksana I., candidate of economic sciences, National Transport University, docent of «Finances, accounting and audit» department, e-mail: korolyovaokiv@meta.ua, tel.+380505465524, Ukraine, 01010, Kyiv, Suvorova Street 1, r.424.

АВТОР:

Королёва Оксана Ивановна, кандидат экономических наук, Национальный транспортный университет, доцент кафедры «Финансы, учёт и аудит», e-mail: korolyovaokiv@meta.ua, тел.+380505465524, Украина, 01010, г.Киев, ул. Суворова 1, к.424.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Алімпієв Є.В., доктор економічних наук, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, доцент, професор кафедри економічної теорії, Київ, Україна

Базиліук А.В., доктор економічних наук, професор, Національний транспортний університет, зав. кафедри «Фінанси, облік і аудит», Київ, Україна.

REVIEWER:

Alimpiiev Ievgenii, Doctor of Economics, National Economic University, Associate Professor, Professor of "Economic Theory" department at Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine

Bazilyuk A.V., doctor of economic sciences, professor, National University, head of «Finances, accounting and audit» department deputy, Kyiv, Ukraine.